

մանաւոր է ժամանակով մը, ահաւազող ուշադիր ընթերցողը խելոյն կ'ընէ թափանցումը գրական ժամանակին դուրս կեանքին որ ուրիշ բան չէ եթէ ոչ նիւթ հագած ժամանակ մը: Լեզու, գրաբար ձեւեր, ընթացիկ բաներ այդ քերթուածը չեն յաջողեր մենաշնորհը ընել 1860ին: 1864ին, Հրանդ կեղծանունով, հանդէսի մը մէջ լոյս տեսած այդ գոհարը այսօր ալ մեզ կը յուզէ զինովը այն յուզումներուն որոնք բանաստեղծինն էին կախարդական այդ անտառատանին թաւառներուն խորը: Եղեր եմ իր հեռքերուն, այդ ծառերուն մէջէն, ապրեր անոր հովը, շուքերը, քաղցր ջուրերը, աղջիկները, թռչունները, ոգեկոչեր իր մահաբաղձ կարօտանքը այդ ամենուն ծոցը իր գտած գեղեցկութեանց վրայ ու . . . զրկեր զինքը իր Հանգիստին, քանի որ նոյն այդ տեղերուն վրայ իմ սերունդը անոր սիրածները սիրելու փոխարէն, ուրիշ տրամութիւններ, տանկցած անտառներուն արհաւիրքը կը հսկէր: Հարիւր տարի վերջ, Բայց մանաւանդ երեք քառորդ դար առաջ: Այդ քերթուածը զմայլելի գեղեցկութիւն մըն էր տակաւին վառ փառքին մէջ վաղամեռ քերթողին: 1900ին քերթուածը կ'ապրէր երբ բանաստեղծին յիշատակը ազօտանքը կը սկսէր իր վարկին: Այսինքն՝ երբ այլեւս մենք անատակ ենք պաշտպանելու մեր գործը որ այլեւս ձգուած է ճակատագրի կրկէսին: Երբ այս տողերը կը գրուին, նոյն այդ քերթուածը գրեթէ անվերածելի բերեղացում մըն է, ալ ազատուած մեր շահախնդիր, թացիկ կամ յիմար համակրանքէն, հաւածանքէն, ուրացումէն, ինչպէս այդ գեղեցկութիւնը, փառքը, բերեղացումին Անյէն, Նաւերեւելը, Նաւհրէւելը, Մէլուս և Մանթիկիւն, Լաւանի Անալը յիշելու համար քանի մը յատկանշական իրագործումներ, ժամանակէն ու պայմանէն զերծուած, դառնալու համար ցեղային բաներու խիտ վկայութիւն: Ահա թէ ինչու Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան արեւմտահայ գրականութեան մէջ աւելի է քան անուն մը, նոյնիսկ մեծատարած փառք մը: Անիկա իմ ժողովուրդին քանի մը հզօրագոյն յատկանիշներէն վերանորոգ ապացոյց մըն է:

Մ. Պէշիկթաշլեանի սա կարգի քերթուածներուն մէջ — գրաբար որքան աշխատահարար — ես վեր կ'առնեմ մէկ քա-

նին այդ յատկանիշներէն: Արեւմտահայ գրականութիւնը ցեղային հարադատութեան տաղնապ մը ապրեցաւ լման կէս դար: Մեր քննադատութիւնը — պոլսական թեւ — այդ տաղնապը կարծեց զիմաւորել մարդկայնական զգայնութեան կոչում ընելով, որպէսզի պահուէին փառքերը Պոլսեցի գրողներուն: Մեր քննադատութիւնը — դաւառական որակուած խումբին հանդանակներով — այդ տաղնապը վերլուծեց պոլսական զգայնութեան մը չարափոխելով: Ի՞նչ կար հայեցի վենետիկցի քերթողներուն այնքան փառաբանած գործին ներքը, հարցունքն ու հերքեցին: Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան՝ Թովմաս Թէրզեան մը չէր սակայն: Կ'անցնէին դարերը կտորներուն վրայէն, երբեք փոշի ընելով, երբեք փայլեցնելով անմար ապրումները: Զանք ըրէք մեր սըրբազան Մատենագրութեան մէջ առանձնացնելու մեղայատուկը, ազգայինը: Պիտի զգաք որ

Վարդագոյն արեամբ քո պըսակեցեր
գեկեկեցի

տողը հայեցի է այնքան, որքան

Աւսարհս աւսարհով կեսացաւ, իս
քեզանից սով աշի լուս

տողը: Առաջինին մէջ ես կ'ապրիմ իմ Միջին դարը, իմ ժողովուրդին նուիրումը իր միակ սրբութեան իր կիրքը՝ այդ զգացումը բարձրագոյն պարզութեամբ ինչպէս բարձրագոյն խորութեամբ կերպարանուած: Երկրորդին մէջ՝ իմ զգայնութեան (որ մեր ժողովուրդին սեպհական ջղային դրութիւնը կը տեսակաւորէ հոս) ընդարձակ, համագրական, ներքին ապրումները ժողովուրդայն տպաւորիչ գեղեցկութեամբ, առքով, դարձեալ կիրքով՝ կերպարանելու մեր տարօրինակ զգաստութիւնը: Անշուշտ երբ կը լայնէ իր զգացումները, աշխարհներ անկէ ներս տեղաւորելու սա բնականութեամբ, զիւրութեամբ, կ'ընէ, այսքան հեռունքէն. ան, զօր արեւմտահայ գրականութեան ամենէն շնորհալի քերթողները պիտի ընէին այդ 1870ին, 1900ին, 1930ին: Մ. Պէշիկթաշլեանի մեզքերը, կան անոնք, բաւական թանձրութեամբ: Բայց ինչ կարիք ատենցմով յօրանալու: Կործանեցէք այն փառքերը որոնք մինակ մեզքերու կամարներուն վրայ եղան ամբարձիկ: Բայց

պատկառ եղէք այն վկայութեանց զիմաց որոնք մեղքին հետ կը բերին մեզի սխրանքն ալ անգնելի անմեղութեանց։

Մկրտիչ Պէշիկթաշեանի քերթողութեան մէջ — յաջողակները անշուշտ կ'առնեմ նկատի, մոռնալով նոյն ատեն ամէն վարկ, հիացում, ուրացում, այդ անունին հետ մեզի հասած — կը ծանրանամ

—) այն հարազատ քաջութեան, Դուրեանին բառովը մեղաւորութեան որ այս քերթուածներուն ներքին բարեխառնութիւնը, զգայական խտութիւնն ու միութիւնը կը պայմանէ։ Մի աճապարէք արագ ընդհանրացումներով այդ զգայնութիւնը բացատրել յաւակնիլ բանասեղծին կեանքովը, սրտին, սիրոյն ճազնապնդովը, ու այն խուլ, մահաթրթիւ հոգեդրութեամբ որուն մէջ բացուեցան ու արեւի չինկած ծաղկի մը պէս թոռմեցան անոր պատանութիւնը, անդրանիկ երիտասարդութիւնը ու հէքեաթունակ անոր երկրորդ երիտասարդութիւնը . . . : Մտածեցէք ուրիշներու, բոլոր մեր իրաւ բանաստեղծներուն, որոնց քերթուածներէն մենք կ'ունենանք մերձաւոր զգայնութիւններ։ Մի ըսէք որ վարուժան տրամալար բանաստեղծ մըն էր կամ Մեծարեցը, Թէքէեանը, Սիւսանթոն, Եղիշէ Եպս. Դուրեանը, վասնզի ապրեցան ծանրաթախիծ կեանքը իրենց ժամանակներուն։ Մի բերէք տեսարան հիւանդութիւնը, աղքատութիւնը, զրկանքը՝ որպէսզի հասկնալի դառնան Մկրտիչն ու Պետրոսը։ Եղէք աւելի զգաստ ու այդ թախծութիւնը պուտ պուտ վերակազմել սիրեցէք ձեր պապերուն դարերէն։ Ու եղէք վստահ որ սխալի մէջ չէք, երբ այդ հոգեխառնութիւնը դուք կը զգաք ձեզի ծանօթ բոլոր վկայութեանց ալ ներսը, շատ վարեղէն, հեռուններէն։ Առէք

Երկներ երկին եւ երկիր

Երկներ եւ ծիրանի ծովը

որ շատ խորունկ ապրումներէ հրիտակ մըն է ու գրէք ձեր զգայարանքներուն ընկալչութեանը։ Պիտի գտնէք որ տրտում է այդ կրակով լուսաւորուած պատառիկը։ Ուրիշ, ինչո՞ւ։ Հարցուցէք ու կարդացէք ուրիշ ժողովուրդներէ մեզի հասած զարձալ հեռու վկայութիւնները։ Ամբողջ Իլէ-Էն-Նը, Շէն գիրք մը չէ անշուշտ։ Բայց երբեք

թախծահար, Համակ խնդութիւն՝ Ոչ-չէն։ Ու այս կարգով բոլոր մեծ վկայութիւնները հին ժողովուրդներու։ Թախծութիւնը հոգիին մոլնմն է, մեր ժողովուրդին համար անառարկելի ստուգութեամբ։ ԺԱ. դարուն Մազխտրոս տրտում ըլլալու մասնաւոր պատճառներ ունէր իր շուրջը։ Բայց տեւէք թէ ինչպէս կեանքի, խանդի, հուրքի ապրումները ինքնաբերաբար կը մտնեն սուգի շղարշին տակ

Ո՛ր սայր ինն զծովս ծրխանի

եւ զառաւօտն Նաւասարդի

Զվազելն եզանց եւ զվազելն եղբրուաց։

Մեք փող հարուստ եւ քմեկի հարկանեալ։

Անշուշտ։ Մազխտրոս կուլայ այդ փառքերը ոգեկոչած ատեն, թերեւս ըլլալով նման սկզբնաղբի հեղինակին որ այդ չքեղ տողերը կ'անձրեւէր իր շուրջը խոնուած տարօրինակ մարդոց, բոլորն ալ իրենց ցաւերը ծրար ըրած, հայոց աշխարհին հեռու անկիւններէն, դէպի ափերը նուիրական գետին, տօնելու Անահիտի տրտմանու զգեցկութեան հրաշքները . . . : Հայ գրականութեան ու արուեստի միւս կերպարանքներուն, ինչպէս այդ ժողովուրդին կենդանի կերպարանքներուն, նայուածքին ու ձայնին մէջ զգալի սա երանգը թախիծին։ Ահա թէ ո՛ր նուրբ լարերով այդ վնասիկցի, Պոլսեցի, հոսնոս բառերու պաղիրկեան եւրիտասարդը կը տարուի իր ժողովուրդին ամենէն հարազատ խառնուածքին։ Ու կ'աւելցնեմ որ սա հաստատումը այդ տողերը կ'ազատագրէ, կը զերծէ հետտրեւալ լաւկանութենէն, բռնաժապտակ տրտմութենէն (որուն ոսկեդարն էր 1830ի ոտմանթիւմը եւրոպական մշակոյթին կարեւոր բաժանմունքներուն համար), որոնք նոյն չափով իրական են սակայն մեր երկրորդ գիծէ քերթողներուն մօտ։ Եղիան իր և կեանքին ընդմէջ մուրուած ապակի մը գործածեց։ Որբերեան աշխարհը սեւ տեսնելու համար ինքզինքը տարագրեց։ Սէթեան վայելչութեան հով մը կը գտնէր իր տրտմալար թութովանքներուն մէջ։ Մկրտիչ Պէշիկթաշեան այդ տրտմութեան չմտածեց նոյնիսկ։

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

(Ճարուհակիի)